

Наталія БОГДАНОВА

Ключові поняття: особистість, культура, творчість, життєтворчість особистості, культура життєтворчості особистості.

© Н. Богданова. 2011

Де більшого людина розглядається як активний суб'єкт, який є не продуктом розвитку зовнішніх обставин, або діяльності вищих сил.

З часів встановлення панування антропоцентричного світогляду людина створює власне життя. Так, із розвитком суспільства дедалі актуальнішою постає проблема визначення культури життєтворчості особистості як способу взаємодії людини із навколишнім світом.

Культура життєтворчості особистості розглядається, з одного боку як вибір власного шляху та створення умов для його реалізації у запропонованих умовах, а з іншого, як втілення в процес самоздійснення творчого початку, який зумовлює і створення себе, і творче перетворення навколишніх обставин.

Поняття життєтворчість складається з двох субстанційних для визначення його суті понять: життя та творчості. Життя в цьому сенсі розглядається не як біологічна, а як філософська категорія, яка втілює весь онтологічний зміст поняття буття у світі. Окрема людина – це відносно невеликий

Єдино можливим простором, де збігаються філософські і естетичні способи освоєння світу, є людина, творець, художник, філософ. Життєві сенси, цінності і пристрасті людини, забарвлюючи цей світ, роблять його, передусім, світом людини. І якщо об'єктом філософського роздуму є Універсум, як «все суще», то, природно, що людина як «мікрокосм», стає першим і головним об'єктом філософської антропології, що шукає відповіді на всі ключові філософські питання через призму вчення про людину [7, 82].

і нетривало існуючий організм, який змушений прокладати свій шлях серед планетарних і космічних сутностей, незмірно переважаючих його своїми розмірами і енергіями. Кожна індивідуальність є відносно незалежна органічно цілісність, де багато сил динамічно взаємодіють за визначенням зразком, визначаючи життєве призначення і зв'язок з іншими цілісностями у Всесвіті. Індивідуальність, по-суті не може відрізнитися від організованого Цілого-Всесвіту, тому кожен з нас – частковий аспект цього цілого. Більш того, кожна людина – конкретний аспект людського роду; з'являється у звичному для нас світі у відповідь на якусь потребу людства. Але якщо хтось сприйме себе незалежним від людства як цілого, то навряд чи він здатний усвідомлювати свою значимість у всьому багатоманітні природних потреб та енергій [2, 37].

Творчість – це процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності. Творчі компоненти є у людини і у складі чуттєвих уявлень, і в системі понятійних образів, як в живому спогляданні, так і в емпіричному і теоретичному. У свідомості людини функціонують багато понять ідеального типу, спрямовані на майбутнє. Але є і чуттєві уявлення, що є продуктом абстрактного мислення, які містять образ майбутнього, виступають як уявлення-цілі; вони – теж ідеальне, тобто ідеальне для уявлень. На них замикаються багато бачень лише відбивного типу; інакше кажучи, чуттєве віддзеркалення неабиякою мірою визначається практикою, майбутнім, тими новими творчими образами, в яких втілюється майбутнє [1, 336].

Найвідоміші мислителі-гуманісти не випадково вважали творчість провідним початком життя. Культурна творчість людства – спроба гармонізувати природно-космічну і природно-історичну необхідність і виявити третю позицію, власне її і можна з повним правом назвати позицією культури, це живе, особисто усвідомлене, вільне прагнення людини до збирання, відновлення розірваної цілісності Універсуму як в собі самому, так і на зовнішньому світі [14, 391].

Вміти творчо мислити – означає вміти розв'язувати проблеми, вміти розв'язувати проблеми – означає вміти ставити та відповідати на питання. Розв'язання передбачає пошук, а отже і неоднозначність шляхів вирішення, і висування одночасно кількох гіпотез, і зіткнення різних, а часом і протилежних думок. Внаслідок цих особливостей творчого пошуку вміння ставити питання та відповідати на них обумовлюють результативність міркувань. Не випадково у школах давньогрецьких філософів прийнято було вести бесіди з учнями (Платон, Сенека) [3, 185]. Перетинання життя та творчості, вияв головуючої ролі творчості у житті людини спрямували дослідження такого феномену, як життєтворчість.

Життєтворчість – це вищий прояв сутнісних сил, життєвого та творчого потенціалу особистості; духовно-практична діяльність людини, спрямована на свідоме, самостійне й творче визначення (проєктування) та здійснення власного життя як індивідуально-особистісного життєвого проєкту. Життєтворчість передбачає свідоме й цілеспрямоване ставлення до основних вузлових життєвих проблем, характерних для кожного етапу життєвого шляху особистості [11, 395]. Цю практику не можна назвати новою; у якомусь сенсі вона є історично однією з найбільш древніх. Водночас у всіх раніше відомих формах вона виступала як розчинена в інших видах практики (психотерапевтичної, педагогічної, релігійної, організаційно-діяльній тощо) і була невіддільна від них [9, 100]. Сьогодні така практика є невід'ємним елементом культури.

Також культура життєтворчості особистості розглядається як спосіб життя людини, що відрізняється характеристикою існування людини як істоти, яка відтворює сама себе. Причому це відтворення стосується всіх характеристик, що вважаються загальнолюдськими.

Культура життєтворчості особистості визначається фахівцями як цілісність вияву її адаптивної, творчої та суб'єктивної активності, яка регламентується мотивацією надлишку й спрямована на реалізацію

цільових і смислових аспектів власного життя, при цьому, під мотивацією надлишку розуміється мотивація, спрямована на реалізацію бутєвих потреб людини [15, 11].

Особистість завжди виступає автором власного життя, розглядається як суб'єкт життєтворчості, який робить своє життя предметом власної волі та свідомості. Необхідною умовою цього є формування в людині під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників таких технологій життєтворчості, основу яких становить певна послідовність виявлення та усвідомлення стадій процесу їх формування.

Очевидно, для того щоб стати суб'єктом власного життя, як найкраще використовуючи всі ті можливості, які надаються життям, необхідне підвищення життєвої активності, що не можливе без усвідомлення передусім своїх ціннісних орієнтацій, пріоритетів, цілей та ідеалів, які визначають життєві орієнтації та підлягають рефлексії, аналізу, оцінці, вихованню, формуванню і корекції. Процес усвідомлення, тобто рефлексія власного життя, уможливорює послідовне емоційно-когнітивне відображення свого актуального життєвого світу в його загальному ціннісно-світоглядному аспекті [6, 11].

Життєтворчість особистості у всезагальному сенсі може розглядатися, як проектування та здійснення особистістю власного життєвого шляху. Але згідно із екзистенціально-онтологічною ідеєю створення для цього потрібна ідея, образ, що передує існуванню, сутність, яка випереджає існування. Карл Ясперс вважав, що екзистенційна філософія – це мислення, яке виходить за межі об'єктивного знання, але це мислення, за допомогою якого людина хоче стати самою собою [2, 423]. Питання щодо буття людини зовсім не однозначне, адже людина завжди більше того, що вона знає про себе. Людина – це шлях; людина не лише існування встановлене як перебування, а ще й можливість, притаманна їй. Завдяки свободі, людина в своєму фактичному існуванні вирішує що вона є.

Для здійснення процесу життєтворчості

необхідне створення чи усвідомлення образу, ідеалу життєвого шляху. Тобто людина із самого початку власного свідомого процесу життєтворчості починає конструювати образ життя, бажаний ідеальний тип, який можна сформулювати тільки за допомогою рефлексії. Розвиненість особистості визначається тим вище, чим більш самостійний вибір вона здійснює. Якщо особистість повністю сприймає готові, запропоновані суспільством життєві шляхи й некритично втілює, здійснює їх, то такий спосіб не вмщує в собі рефлексії та є тільки репродуктивним, пасивним, таким типом соціальної поведінки, яку Г. Тард назвав наслідуванням [5, 229]. Наслідування – це просте повторення різних форм буття. Річ у тому, що соціум у тому конкретному часі і конкретних історико-економічних умовах, коли в нього приходить й існує дана особистість, досить жорстко детермінує вияв і розвиток одних здібностей і призупинення та нереалізованість інших [10, 5]. Тому, якщо особистість жорстко детермінована суспільством, процес життєтворчості майже вилучає з свого контексту власне творчість.

У протилежність цьому інша форма поведінки, яка потребує вищої здатності до рефлексії та відповідає активному типу життєтворчості. Це вже не наслідування, а відкриття. Відкриття обумовлюють три основних процеси в суспільстві: повторення відкриттів (завдяки наслідуванню), протистояння (опозиція, що може бути конструктивне та деструктивне), пристосування (адаптація). Опозиція – це фактично суперництво наслідувань, тому що індивід, навіть якщо він у чомусь винахідник, в іншому – *дістає винайдене іншим*. Отже, члени суспільства поставлені перед вибором, що наслідувати. Боротьба за право власного вибору породжує конфлікти, співробітництво або дискусію. Однак, якими б не були відносини, на етапі опозиції конфлікт приводить до відновлення соціальної рівноваги і настає етап адаптації. Ступінь наявності творчого компоненту залежить від ступеню власного вибору. З позиції екзис-

тенціалізму, власний вибір постає взагалі найголовнішою складовою визначення особистості.

Наприклад, Ж.-П. Сартр заперечує існування об'єктивно заданої чи апіорної системи цінностей та норм. Людина сама визначає для себе цінності, тлумачить значення, визначає значущість власних відчуттів, тобто її вибір завжди має індивідуальний характер, навіть якщо він стосується всього людства [13, 325-326]. Отже, людина несе абсолютну відповідальність за власний вибір, тому постає єдиним та необмеженим суб'єктом життєтворчості.

Теорія культури життєтворчості вивчає суб'єктність особистості на власному життєвому шляху, міру та форму його внутрішньої детермінації. Її цікавить взаємоперехід, взаємодія об'єктивних (зумовлених біологічною та соціальною природою особистості, суспільним впливом на неї) та суб'єктивних (пов'язаних з індивідуальними життєвими цінностями, принципами, цілями, планами, ресурсами; загалом, – з життєвим проектом) чинників визначення та здійснення життєвого шляху. Адже пізнавши їх ми будемо спроможні допомогти людині у оптимальному самопізнанні, самовизначенні та самоздійсненні.

Отже, поняття «модель життя» – це одна з провідних категорій теорії культури життєтворчості. У широкому значенні, поняття «модель життя» можна мислити як характеристику загального для багатьох людей стійкого, тривалого способу життєздійснення осмислення, постановки та вирішення життєвих завдань), який репрезентує життєву стратегію особистості й рівень розвитку її життєвої компетентності. Вирішення життєвих завдань є змістом життєздійснення, яке, також, є засобом побудови життєвого шляху. Модель життя, як спосіб визначення й вирішення життєвих завдань, визначає та здійснює весь життєвий шлях особистості [4, 12]. Категорія «модель життя» виступає як загальний образно-ідеалістичний зміст життєтворчої культури. З іншого боку існує практичне втілення цього ідеального образу в життєтворчість, у такому сенсі використовують поняття «життєвий шлях» особистості.

Життєтворчість, як будь який складний соціальний прояв, має вираження у кількох іпостасях. Тобто розглядати життєтворчість можна як соціальний феномен, як процес, як цінність, як спосіб життя. Розгляд життєтворчості як соціального феномену полягає у визначенні поняття феномену, як прояву речей, що з'являються людині, за визначенням І. Канта апостеріорне. Людина, приходячи у світ стикається із різноманітним досвідом, який опановує через практику. Конструкти, що містяться у навколишньому світі об'єктивні стосовно індивіда, який є суб'єктом пізнання цих феноменів.

Суб'єкт, що пізнає, на думку І. Канта, це не конкретний індивід, а деяке абстрактне уявлення, що концентрує в собі лише пізнавальні здібності людини і джерела його знання. Сукупність цих здібностей, які існують у свідомості людини, допомагають їй упорядковувати навколишній світ за допомогою апіорних форм чуттєвості і розуму. Це не означає, що людина не має індивідуальних, особових характеристик, але вони не повинні відігравати провідну роль у процесі пізнання [1, 133].

Суб'єкт чуттєво сприймає дію на нього деякої речі, предмета або явища. Це породжує різноманіття відчуттів, які упорядковуються за допомогою апіорних форм споглядання. Але на цьому етапі знання залишається суб'єктивним. Далі в справу вступає розум, який облаштовує наявні знання у форму понять, тобто виявляє в них щось загальне. Тому врешті решт, лише суб'єкт, що пізнає, об'єднуючий сприйняття і розум, створює єдність, яку можна вважати знанням. Суб'єкт життєтворчості, за допомогою апіорних форм споглядання та апостеріорних форм життєвого досвіду формує уявлення про феномени життєтворчості.

Як процес, поняття життєтворчість повинно розглядатися з боку системного підходу, де життєтворчість розглядається як головна керуюча система, а життєвий шлях та спосіб життя – керована частина системи. Обидві частини системи перебувають також у взаємозв'язку і єдності із

природносоціокультурним середовищем. Середовище ж задає, формує й затверджує критерії оптимального керування й корекції системи (критерії ефективності її життєдіяльності) [8, 133]. Процес життєтворчості це складна послідовність дій, що може носити лінійний або циклічний характер, залежати від вікових, соціальних або психічних якостей особистості (залежно від того, в рамках якої науки відбувається визначення цього процесу), та розподілятися на певні етапи.

Як цінність, поняття життєтворчості розглядається як гуманістичне надбання. Визначення цінності людського життя як найвищої спрямувало увагу до самого процесу життя, життєвого шляху. В аксіологічному сенсі розглядається і поняття культури життєтворчості.

Отже, людський індивід у своєму прижиттєвому розвитку відтворює досягнення історії людської культури та цивілізації. І

процес цей є якісно і культурно своєрідним, він істотно відрізняється від онтогенезу тварин: властивості, що склалися в результаті еволюції тварин, визначаються морфологічними особливостями організму, які в змінах спадково фіксуються; досягнення ж в розвитку людини фіксуються в результатах їхньої діяльності, в створених ними знаряддях виробництва, в мові, традиціях, звичаях, у наукових працях, літературі, мистецтві тощо. Від моменту народження людина знаходиться в світі собі подібних, в соціально-економічних, соціально-психологічних, етнопсихологічних, соціокультурних умовах, серед предметів, наповнених людським змістом, що мають соціальні функції, забарвлені національною специфікою [12, 5]. Отже, культура життєтворчості особистості залежить від соціуму не меншою мірою, ніж від самого індивіда.

Література

1. **Алексеев П. В.** Философия: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / П.В. Алексеев, А. В. Панин. – М.: Велби, Проспект, 2004.
2. **Вандишев В. М.** Філософія: Екскурс в історію вчень і понять / В.М. Вандишев. – К.: Кондор, 2006.
3. **Дуткевич Т.** Аналіз психологічних досліджень періодизації розвитку творчості особистості / Т. Дуткевич // Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків: Матер. міжнар.нак.-практ. конф. 22-23 квіт. 2005 р. – Київ – Житомир: Держ. фонд фундаментальних дослідж. МОН Укр.
4. **Ермаков І. Г.** Життєтворче моделювання та моделі компетентного випускника 12-річної школи / І.Г. Ермаков, Д. О. Пузіков // Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошук відповідей на виклики XXI століття: Матер. всеукр. наук.-пошук. конф. 16-17 трав. 2007 р. – Т.1. – Київ – Донецьк: Акад. пед. наук Укр., ін-т педагогіки АПН Укр. – 2007.
5. **Захарченко М. В.** Історія соціології (від античності до початку XX століття) / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий – К.: Либідь, 1993.
6. **Іванцев Л. І.** Становлення особистості майбутнього вчителя як суб'єкта життєтворчості: Автореф. дис. ... канд. психол. наук 19.00.07 / Л. І. Іванцев – Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, Київ, 2003.
7. **Курьянова И. А.** Философская антропология как основание постижения феномена творца в нестабильной культуре / И. А. Курьянова // Культура народов Причерноморья: – 2005. – № 63.
8. **Латишева Т.** Культура здоров'я старшокласника (ліцеїста-медика) / Т. Латишева, Г. Манжелеєв, М. Тарапата, Б. Попов та ін. // Донецький вісник Наук. тов-ва ім. Т. Шевченка. – Т. 20. – Донецьк: Донецьке відділення НТШ. – 2008.
9. **Леонтьев Д. А.** Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира / Д. А. Леонтьев // 1-я Всерос. Науч.-практ. конф. по экзистенциальной психологии: матер. сообщ. : Под ред. Д. А. Леонтьева, Е. С. Мазур, А. И. Сосланда. – М.: Смысл, 2001.
10. **Максименко С. Д.** Теоретичні проблеми само здійснення особистості / С.Д. Максименко, К. С. Максименко // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-та ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 5. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009.
11. **Мурашкіна О.В.** Модель школи життєвої компетентності / О. В. Мурашкіна // Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошук відповідей на виклики XXI століття: Матер. всеукр. наук.-пошук. конф. 16-17 трав. 2007 р. – Т.1. – Київ-Донецьк: Акад. пед. наук Укр., ін-т педагогіки АПН Укр. – 2007.

12. **Орбан-Лембрик Л. Е.** Етнопсихологічні особливості соціально-психологічної компетентності особистості / Л. Е. Орбан-Лембрик // Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. II.

13. **Сартр Ж.-П.** Экзистенциализм – это гуманизм / Жан Поль Сартр // Сумерки богов. – М. : Политиздат, 1989.

14. **Трофимова Е. А.** Инновационный потенциал культурологии и её функции в системе гуманитарного знания / Е. А. Трофимова // Матер. Второго Собрания Росс. культурологич. об-ва и науч.-практ. семинара 7-8 апр. 2008 г. – СПб: РХГА, 2008.

15. **Ямницький В. М.** Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / В. М. Ямницький; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005.

Резюме

• У статті життєтворчість особистості розглядається як процес утвердження індивідом власного життя на підставі особисто сформованого ідеалу.

• В статье жизнетворчество личности рассматривается как процесс утверждения индивидом собственной жизни на основе лично сформированного идеала.

• In the article lifecreation of personality is regarded as the strengthening of individual life based on personally generated ideal.